

*Мешрибан МАЖЫЛОВА,
баш лаборант*

ИНФОРМАСИЈА ТƏЛƏБАТЧЫЛАРЫ БИБЛИОГРАФИК ФƏАЛИЈЈƏТИН ОБЈЕКТИ КИМИ

Инсан фəалијјетинин бир сահəsi олан библиографик фəалијјетин объекти мəsələсинə мұхтəлиф мұнасибəтлэр олуштур. Бə'зилəri бу объектин жалныз чап əсэрлэриндэн (вə ја сənəдлэрдэн) ибарəт олдуғуну иидиа едир, дикэрлэри исə охучулары (вə ја информасија тэлəбатчыларыны) да онун тэркиб һиссəsi кими нэзэрə алырлар.¹ Лакин тэчрүбə кэстэрир ки, "сənəd-информасија тэлəбатчысы" системи библиографик фəалијјетин билаваситə объекти кими вəһдэтдэ кэтүрүлүр. Бу системин үнсүрлэри (чап əсэри вə ја сənəd-охучу вə ја информасија тэлəбатчысы) библиографик ишдэ мұхтəлиф кэјфијјэтə малик олсалар да, бэрəбэр сөвијјэли рол ојнајырлар. Библиографик фəалијјетин сənəдлэ информасија тэлəбатчысы арасындакы васитəчилик функцијасынын маһијјэти һəмин фикри тэсдиг едир. Библиографик фəалијјетин мə'лум олан һэр ики просессиндэ бу системин һэр ики тэрəфи гаршылыгы əлагэдэ кэтүрүлмэли, онларын гаршылыгы мұнасибəтлэри нэзэрə алынмалыдыр. Тэгдим олунан мəгалэдэ һаггында Азэрбајчан дилиндэ нисбэтэн аз јазылмыш информасија тэлəбатчыларынын библиографик фəалијјетин сəчијјэви объекти кими ролуна вə фэрглэндирилмэси амиллэринэ даир мұлаһизэлэримиз билдирмэк мэгсəдини гаршыма гојмушам.

Биринчи нөвбэдэ ону гејд етмэк лазымдыр ки, библиографик фəалијјэтдэ информасија тэлəбатчысы сənəдлэрдэн фэргли олараг потенциал, билаваситə вə фэрди объект ролуну ојнајыр. Мəsəlэн, ахтарыш вə коммуникатив функцијалы библиографик информасија мөнбэлэринин јарадылмасында информасија тэлəбатчылары нэзэрə алынмыр. Лакин онларын сон мэгсəди үмуми информасија тэлəбатларынын өдəнилмэсинэ библиог-

рафик тə'сир кэстэрмэкдир. Демəли, һəмин просесдэ информасија тэлəбатчысы потенциал объект ролуну ојнајыр. Хүсузи библиографик мөнбэлэрин, јə'ни гијмэтлэндирмэ функцијасыны эмэли олараг һəјата кечирэн библиографик мөнбэлэрин јарадылмасы заманы вə библиографик хидмэт просесиндэ информасија тэлəбатчылары билаваситə вə һэтта фэрди олараг нэзэрə алыныр вə онларын мұхтəлиф чəһəтдэн өјрəнилмэсини, фэрглэндирилмэсини тэлəб едир.

Мə'лумдур ки, практики олараг һэр бир инсан јалныз профессионал дејил, һэм дэ дикэр фəалијјэт нөвлэри илэ мэшгул олур (охујур, ичтимаи ишлэ, идманла мэшгул олур вə и.а.). Һэр һансы профессионал вə гејри-профессионал фəалијјэт өз информасија тэлəбатларыны јарадыр. Буна кэрэ дэ һэр бир инсанын мұхтəлиф характерə вə мезмуна малик чохла информасија тэлəбатлары ола билэр.

Совет һөкүмэтинин дағылмасы нэтичэсиндэ мұстəгиллик газанмыш республикаларын јени игтисади инкишаф јолуна кечмэси илэ əлагэдэр јени-јени фəалијјэт сահэлэри мејдана кэлмиш, бу исə өз нөвбэсиндэ чəмијјетин информасија тэлəбатларынын мүрəккəблэшмэсинэ сəбəб олмуштур. Бүтүн бунлар эн мүһүм информасија органларындан бири олан китабханаларын библиографик фəалијјетиндэ маһијјэт е'тибарилэ кэјфијјэт дэјишикликлэринин апарылмасы зэрурэтини јарадыр. Чүнки китабханаларын бүтүн библиографик тə'минаты онларын елми əсасла групплашдырылмасыны (тэснифлэшдирилмэсини) зэрурилэшдирир. Чүнки əсас охучу группларыны јахшы билмэдэн библиографик хидмэти лазыми дэрэчэдэ тэшкил етмэк мүмкүн дејил. Буна кэрэ дэ охучуларын библиографик информасијанын һэм реал, һэм дэ потенциал тэлəбатчылары кими тэснифлэшдирилмэсинэ еһтијач јараныр.

Мүасир библиографижашунаслыгда информасија тэлəбатчылары мұхтəлиф əламəтлэрэ кэрэ тэснифлэшдирилирлэр. Бу заман сосиал-игтисади амиллэрэ əсас јер верилир, чүнки мəһз бу амиллэр һэр шејдэн əввəl инсанларын информасија тэлəбатларына тə'сир едирлэр. Бу амиллэр ашағыдакылардыр: пешə эмэк фəалијјетинин нөвү, инсанын мадди вə мə'нəви истəһсал просессиндэ тутдуғу јер, үмуми тəһсил сəвијјэси, китабла, библиографик васитəлэрлэ мұстəгил ишлэмэк бачарығынын олмасы (мүталиə мэдэнијјэти), аилэ вэзијјэти, јашы, чинси, мəишəт шэраити вə с. Сон иллэр тэлəб вə марагларын фэрди

шәкилдә јаранмасына, сорғуларын субъектив шәкилдә формалашмасына, информасија хидмәти шәраитиндә тәләбатчынын давранышына тә'сир едән психоложи амилләрин өјрәнилмәсинә дә диггәт артырымалыдыр. Бу амилләр ашағыдакылардыр: активлик вә пассивлик, сәбәб вә мөгсәдләр, характерик хусусијәтләр (әсәбилик, һөвсәләсизлик, утанчаглыг), библиографла тәләбатчы арасында психоложи уғунлашма вә с.³ Бүтүн бунлар библиографик хидмәтин тәшкили заманы мүтләг нәзәрә алынмалыдыр.

Лакин библиографик нөгтеји-нәзәрдән тәләбатчыларын пешә фәалијјәти даирәси, онларын вәзифә статусуна әсасән дифференсијасы даһа бөјүк мараг доғурур. Бу чәһәтдән әсасән универсал, хусуси елми китабханаларда вә МКС-ләрдә библиографик информасија тәләбатчыларынын групплашдырылмасыны нәзәрдән кечирәк.

Биринчи група гәрар гәбул етмәк һүгугу олан ихтисаслашдырылмыш мүтәхәссисләр кими мүхтәлиф дәрәчәдән олан рәһбәр ишчиләр аиддир. Рәһбәр ишчиләрин информасија тәләбатларынын мөвзу даирәси өз кенишлији илә фәргләнир. Рәһбәр ишчинин дәрәчәси нә гәдәр јүксәк оларса, онун информасија тәләбатлары да бир о гәдәр чоһаспектли олар. Республиканын мүхтәлиф бөлкә (шәһәр, рајон) рәһбәр ишчиләринин информасија тәләбатлары мөзмуна кәрә демәк олар ки, бүтүн билик сәһәләрини әһатә едә биләр. Бу тәләбатлар олдугча динамикдир вә бөјүк тәчрүби истигамәтләр илә фәргләнирләр. Бунунла белә, оптимал гәрарлар гәбул етмәк еһтијачы рәһбәр ишчидән кениш дүнјакөрүшүнә, илк нөвбәдә социал-интисади вә сијаси проблемләр үзрә нәзәри билијә малик олмағы тәләб едир. Өзү дә мөјјән база һазырлығына малик олан һәр бир рәһбәр ишчи өз ихтисасы үзрә информасија профессионал мараг көстәрир. Бүтүн бунлар бу категоријадан олан тәләбатчыларла билаваситә контактын олмамасы үзүндән онларын информасија тәләбатларынын өјрәнилмәсиндә кетдикчә даһа да дәринләшән мөјјән чәтинликләр төрәдир.

Информасија тәләбатчыларынын бөјүк бир группуну һәр бир инзибати рајонун әразисиндә олан вә мүхтәлиф назирликләрә табе олан ајры-ајры мөссисә вә тәшкилатларын рәһбәрләри (мөссисәләрин елми-тәдгигат институтларынын вә лајиһә-конструктор бүроларынын директорлары, онларын мөввинләри, баш мөһәндисләр, баш мүтәхәссисләр, али мөктәб ректорлары вә проректорлары вә с.) тәшкил едир. Бу категоријадан олан рәһбәр

ишчиләрин информасија тәләбатлары конкрет мөссисә вә тәшкилатын фәалијјәти илә әлагәдар олса да, бунунла мөһудлашмыр. Бир гәјда олараг рәһбәрлик етдији мөссисәнин (тәшкилатын) профили үзрә информасија илә јанашы, рәһбәр ишчиләр әмәјин идарә олунамасынын тәшкили, игтисади, социал, һүгуги вә бир чоһ башга проблемләр үзрә мүнтәзәм олараг мө'лумат алмалыдырлар.

Библиографик информасија тәләбатчыларынын диқәр группуну халг тәсәррүфатынын, елм вә мәдәнијјәтин мүхтәлиф сәһәләриндә мөшғул олан мүтәхәссисләр тәшкил едир. Бу група өз профессионал фәалијјәти просесиндә хусуси библиографик информасија еһтијач дујан тәләбатчылар дахилдир.

Мүтәхәссис тәләбатчылары ихтисаслар үзрә тәснифләшдирәкән ән ири билик сәһәләри үзрә 3 група ајырмаг олар: гуманитар; тәбии елми; тәтбиги билик сәһәләри комплекси профили (техника, кәнд тәсәррүфаты вә с.) мүтәхәссисләр. Тәбии ки, бу группларын һәр бириндә сонракы фәргләндрмәјә еһтијач вардыр. Мәсәлән, гуманитар елмләрин мүтәхәссисләри ичәрисиндә ичтимаијјатчылары, тарихчиләри, филологлары вә б. ајырмаг олар. Ичтимаијјатчы мүтәхәссисләр дә өз нөвбәсиндә игтисадчылары, философлары, социологлары, һүгугшүнаслара вә и.а. бөлүнүрләр. Бу бөлкүнү јәнә дә давам етдирмәк олар.

Ихтисас мүтәхәссисләрин информасија тәләбатларынын тематик мөзмунын мөјјән едир. Лакин, гејд етдијимиз кими, бу тәләбатлар тә'сир едән диқәр амилләр дә аз дејил. Тутдуғу вәзифә үзрә дифференсасијалашдырмагла һәр бир ихтисас һүдудунда мүтәхәссисләри ичра етдији ишин характери үзрә тәснифләшдирмәк олар. Белә ки, һәр бир билик сәһәси үзрә елми-тәдгигат иши илә (алимләр), педагожи фәалијјәтлә (али мөктәбләрдә бир гәјда олараг елми фәалијјәтлә узлашыр) мөшғул олан мүтәхәссисләри, истәһсалатда чалышан мүтәхәссисләри, идарәетмә фәалијјәти илә мөшғул олан тәләбатчылары фәргләндрмәк олар.

Тәтбиги билик сәһәләриндә (һәр шејдән әввәл техникада) өз фәалијјәт нөвүнә кәрә елми ишчиләрә јахын олан мүтәхәссисләр группу кениш јер тутур. Бунлар тәчрүби-конструктор вә лајиһә-тәдгигат бүроларында ишләјән мүтәхәссисләр аиддир.

Информасија тәләбатчыларынын ән көркәмли вә актив группуну сонракы тәснифләшдирилмәси елми фәалијјәти инзибати фәалијјәтлә бирләшдирән шәхсләрин (елми идарәләрин

рәһбәрләри, шө'бә, лабораторија, бөлмә мүдирләри, елми истигамәтләрин рәһбәрләри, чавабдеһ вә сырави ичрачылар) сечилмәсини тәләб едир.

Мүхтәлиф билик сәһәләриндә елми тәдгигатларын спесифик хүсусијјәтләри информасија тәләбатларынын мәзmunуна вә характеринә өз тә'сирини кәстәрир. Мәсәлән, ичтимаи елмләр сәһәсиндә апарылан тәдгигатлар үчүн идеолокија илә дәрин әләгә характерикдир. Бу да бүтүн дүнја өлкәләриндә чап олуна ичтимаи әдәбијјатын бөјүк ахыны ичәрисиндә сәнәд мәнбәләринин сечилмәсини чәтинләшдирир. Ичтимаијјатчы алимләрин информасија тәләбатлары бир билик сәһәси илә мөһдудлашмыр. Бир гәјда олараг онлар бир чох говушуг елми фәнләр үзрә әдәбијјатла марагланмалы олулар. Буна көрә дә онларын информасија тәләбатлары комплекс характерә малик олура. Ичтимаијјатчы алимләрин информасија тәләбатларынын әсас хүсусијјәтләриндән бири дикәр сәнәд нөвләри илә мүгајисәдә монографијалара јүксәк марагын олмасыдыр. Ону да гејд етмәк лазымдыр ки, ичтимаи елмләрдә кечмиш дөврүн көркәмли алимләринин әсәрләринә јүксәк гијмәт верилрсә, тәбиәтшүнаслыг елмләринин (хүсусилә тәтбиги елмләрин) чохунда ән јени нәшрләрә үстүнлүк вериллир.

Библиографик информасија тәләбатчыларынын ән мүһүм группуну билваситә истеһсал сәһәсиндә ишләјән мүһәндис-техники ишчиләр, сләчә дә көрдүјү ишин характеринә көрә онлара јахын олан дикәр фәалијјәт сәһәләринин мүтәхәссисләри (мүәллимләр, һәкимләр, игтисадчылар вә б.) тәшкил едир. Бу категоријадан олан мүтәхәссисләрин информасија тәләбатларынын характерик хүсусијјәти онларын нисби стабиллијидир. Бу, библиографик информасија тәләбатчыларынын ән чохсајлы группуну олан фәһлә вә кәнд тәсәррүфаты ишчиләринә дә аиддир. Белә ки, онларын информасија тәләбатлары нисби сабитлик вә тәчрүби мөгсәд-јөнлүлүјү илә сечиллир. Тәбии ки, бу группуну олан тәләбатчылар библиографик хидмәтин тәшкили заманы әсас диггәт китабхананын бир гәјда олараг ән фәал охучулары олан ихтирачылар, сәмәрәләшдиричиләр вә истеһсалат габагчыларына вериллир.

Библиографик информасија тәләбатчыларынын хүсуси бир группуну али вә орта ихтисас тәдрис мүәссисәләринин тәләбәләри, үмүмтәһсил вә техникә-пешә мөктәбләринин шакирдләри тәшкил едир. Онларын информасија тәләбатлары әсасән тәдрислә бағлы олура вә јалныз али мөктәбләрин вә техникумларын јухары

курсларында курс иши вә диплом ишләринин јазылмасы заманы бу тәләбатлар мүрәккәбләшир, бә'зән һәтта мүһәндис-техники вә елми ишчиләрин тәләбатларына јахынлашыр.

Сон илләр республикамызын мүстәгил инкишаф јолуна кечмәси илә әләгәдар саһибкарлыг фәалијјәти јени бир фәалијјәт сәһәси мејдана кәлмишдир. Саһибкарлыг фәалијјәти структурунда саһибкарлар, фирма рәһбәрләри, идарә ишчиләри, мүһасибат вә малијјә хидмәти ишчиләри, ичрачылар фәргләндирилир.

Саһибкарлыг фәалијјәти илә мөшғул олан шәхсләрин даим актив фәалијјәтдә олмасы, онларын даһа долгун, ардычыл вә оператив информасија илә тә'минатынын хүсуси бир группуну јаранмасына сәбәб олмушдур. Саһибкарлыг информасија тәләбатлары саһибкарлыг фәалијјәтинин типиндән, саһибкарлыг сәһәсиндән, бизнесин миғјасындан вә саһибкарларын тутдуглары вәзифәдән асылдыр. Саһибкарлыг фәалијјәти просесиндә тәләбатчылар мүхтәлиф мәнбәләрдән истифадә едилләр. Буна дөври нәшрләр, ганунверичилик актлары, статистик һесабатлар, малијјә тәшкилатларынын һесабатлары, патент сәнәдләри, коммерсија информасијасы (каталоглар, проспектләр, биржа фәалијјәти һаггында мә'луматлар), мә'лумат нәшрләри аиддир.

Саһибкарлыг фәалијјәтинин информасија хидмәт вәситәләри өзүндә китабхана, библиографија вә информасија хидмәтинин форма вә методларыны бирләшдирир. Саһибкарлар информасија хидмәтинин фәрди, групп вә күтләви формаларындан истифадә олунара.

Әкәр библиографик информасија тәләбатчыларынын ән фәал вә фәал олмајан группалара бөлмәк мүмкүн олса, онда елми-тәдгигат ишчиләри ән фәалларындан һесаб едилә биләр. Һәм дә бу фәаллыг бир нечә чәһәтдән сәчијјәвидир. Биринчиси она көрә ки, елми-тәдгигат иши илә мөшғул оланлар һәмишә ахтарышдадыр, сәнәд ахыныны ардычыл изләмәјә вә мөвчуд сәнәд топлусуну арашдырмаға мөчбурдулар. Икинчиси, онлары тәкчә јерли нәшрләр дејил, һәм дә дүнја елминин наилијјәтләрини ишыгландыран сәнәдләр марагландырыр. Үчүнчүсү, онлар ән јени материаллар һаггында даһа долгун, ардычыл вә оператив библиографик информасија алмаг марагындадырлар. Она көрә дә елми-тәдгигат ишинә көмәклик мөгсәдилә библиографик хидмәт заманы елми мүәссисәләрин профилләри, онларын елми-тәдгигат ишләринин планлары, бу планларда әсас истигамәтләр нәзәрә алынмалыдыр.

Республикамызда фəалијет кестерен китабханалар ичери-синде Азербайжан Елмлер Академијасынын китабхана системинин бу сահədəки фəалијети хусусилə фəргленир. Мəркəзлэшмиш китабхана шəбəkəsi елми-тəдгигат институтларынын нəздиндə фəалијет кестерен 29 филиал китабхананын охучуларына библиографик хидмэт кестерир. Бу китабханалар өз елми библиографик фəалијетлєрини əсаслы тəдгигат ишлєри илə елмин, техниканын наилијетлєринин истєһсалатла əлагələндирилмəsi, тəчрүбədə сүр'ətли тətбиги проблемлєринин һəллинə јөнєлдир, мүтəхəссислєрин бєјнəлхалг мигјаслы библиографик информасија тələбатларынын өдөнилмəсинə чидди сə'ј кестерирлєр.

Бу иши дүзкүн тəшкил етмək үчүн Елмлер Академијасынын китабхана системиндə информасија тələбатчылары ашағыдакы кими тəснифлэшдирилир:

1. Елми ишчилєр вə али мəkтəб мүєллимлєри. О чүмлөдөн:
 - а) елми дэрəчə илə; б) елми дэрəчəsiз.
2. Мүтəхəссислєр,
3. Аспирантлар,
4. Дикєр охучулар ⁶

Тələбатчыларын белə группашдырылмасында əсас мэгсəd онлары јахшы танымаг, сорғуларыны дəгиг өјрөнмəkдөн ибарətдир. Белə ки, тələбатчы сорғунун дүзкүн өдөнилмəsi онун елми-тəдгигат фəалијетинə мүсбət тə'сир кестерир.

Тəчрүбə кестерир ки, республикамызын мүстəгил инкишаф јолуна кечмəsi илə əлагəдар баш верен социал-игтисади вə сијаси просеслєр чəмијетин информасија тələбатларына да өз тə'сирини кестерир вə ону даһа да мүрəккəблэшдирир. Бу исə өз нөвбəсиндə информасија тələбатчыларынын тərкибиндə дəјишикликлєрин əмөлə кəлмəсинə сəбəб олур. Она кэрə дə мүстəгил Азербайжан Республикасында информасија тələбатчыларынын тərкибини даһа дєриндөн өјрөнмək, онларын елми əсаслара сəјкөнөн группашдырма принциплєрини мүəјјəнлэшдирмək тələб олунур. Мүстəгил Азербайжан Республикасынын ичтимаи информасија тələбатларынын библиографик тə'минатында, фəргли вə фєрди библиографик хидмэтдə истəнилən сəмərəлилийин əлдə олунмасы үчүн бу əсас амиллєрдєндир.

ƏДƏБИЈАТ

1. *Кориунов О.П.* Библиография: теория, методология, методика, — М., Книга, 1986, с. 26—27.

2. *Кориунов О.П.* Библиографоведение. Общий курс: Учебник. — Книжная палата, 1990, с. 15.

3. Јенə орада. с. 86.

4. *Галимова Е.Я.* Изучение информационных потребностей предпринимателей как основа развития системы информационного обеспечения предпринимательской деятельности // Проблемы отраслевой библиографии: Межвузовский сборник научных трудов. — М., 1996, с. 4—12.

5. *Əлијев З.Һ.* Азербайжанда елми-көмөкчи библиография мүасир мәрһələдə // Бакы Университетинин хəбэрлєри. Гуманитар елмлєр серијасы. — 1994, № 1. с. 121.

6. Азербайжан Республикасы Елмлєр Академијасы Мəркəзи Елми Китабханасынын 1997-чи ил һесабаты.